

RYSZARD STACH, LECH GÓRNIAK
Zakład Psychologii Społecznej Instytutu Psychologii
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

WSPIERANIE PRZEOBRAŻEŃ SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH W ŚRODOWISKU WIEJSKIM. ASPEKTY PSYCHOSPOŁECZNE PROBLEMU

1. Środowisko wiejskie wobec aktualnych przeobrażeń społeczno-ekonomicznych

Powodzenie przemian społeczno-ekonomicznych, które od kilku lat trwają w naszym kraju, w dużym stopniu zależy od tego, czy w równym stopniu uczestniczyć w nich będą wszystkie sektory gospodarki narodowej i środowiska je reprezentujące. Niewątpliwie, działalność gospodarcza mieszkańców wsi (produkcja rolnicza, pozarolnicza, lokalne usługi i handel) stanowi istotny składnik całej naszej gospodarki, stąd też należy zadbać o to, aby jej jakość, formy i zakres odpowiadały wymogom trwającego aktualnie procesu przeobrażeń.

Aktualny ogląd sytuacji wykazuje, że wśród mieszkańców wsi zmiany w sferze działań gospodarczych przebiegają wolniej niżby to wynikało z wielorakich możliwości tej grupy ludności. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest fakt, że nie w pełni wykorzystują oni swoje możliwości podejmowania i realizowania inicjatyw preferowanych w istniejących warunkach, drugą natomiast są wciąż ograniczone możliwości korzystania z wzorów do naśladowania przy planowaniu i rozpoczynaniu nowych, korzystnych przedsięwzięć (w przypadku których dotychczas posiadane umiejętności okazują się niewystarczające).

Jest też i tak, że w wyniku długotrwałych i powtarzających się negatywnych doświadczeń wyłoniła się grupa osób, które nie są w stanie podjąć decyzji o zmianie sposobów działania. Ograniczają się oni tylko do dotychczasowych form aktywności, które w coraz mniejszym stopniu mogą zaspokoić podstawowe potrzeby.

Wspomniane wyżej, negatywne doświadczenia z przeszłości wyrażają się także niechęcią do podejmowania szczególnie pożądanых obecnie działań wymagających koordynacji różnych inicjatyw, współpracy z sąsiadami i innymi mieszkańcami wsi. Z drugiej strony, brakuje także odpowiednich ofert szkoleniowych zaadresowanych do środowiska wiejskiego, obejmujących przydatną wiedzę oraz podsuwających sposoby nabywania i rozwijania umiejętności zarówno w sferze konkretnych działań gospodarczych, jak i kontaktów międzyludzkich.

2. Propozycja działań wspierających - Projekt "Aktywizacja wsi"

Zespół Zakładu Psychologii Społecznej Instytutu Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego (w skład którego wchodzi dwaj autorzy niniejszego artykułu) we współpracy z Krakowskim Oddziałem Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie opracował program aktywizacji społeczno-gospodarczej mieszkańców wsi. Jest on propozycją mającą uzupełnić wiedzę dotyczącą prawidłowości występujących w relacjach międzyludzkich oraz umiejętności ważnych dla działania i współdziałania.

Wspomniany rodzaj wiedzy i umiejętności ma stać się "narzędziem" sprzyjającym bardziej operatywnemu i efektywnemu funkcjonowaniu w społeczności wiejskiej w aktualnej sytuacji gospodarki wolno-rynkowej. Celem naszego programu jest także motywowanie mieszkańców wsi do bardziej intensywnej aktywności w możliwie wielu dziedzinach życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego, aktywności wynikającej z realiów transformacji gospodarczo-ustrojowej. Istotną rolę we wspomnianym projekcie ma odgrywać aktywne zaangażowanie samych mieszkańców wsi. Od tego w jaki sposób uda się scalić ich dotychczasowe doświadczenia, wiedzę, umiejętności oraz pobudzić motywacje do nowych działań wychodzących naprzeciw potrzebom własnym i lokalnej społeczności wiejskiej zależeć będzie tempo i zasięg przeobrażeń wsi.

Biorąc pod uwagę fakt, że nie każdy dorosły mieszkaniec wsi w równym stopniu i z równym powodzeniem będzie uczestniczył w urzeczywistnianiu przemian w swoim środowisku, dostrzegamy potrzebę wybierania właściwych osób, które mogłyby podjąć się zadania propagowania nowych idei i nowych sposobów działania, czyli lokalnych liderów. Warunkiem skutecznego ich działania jest zapewnienie im odpowiedniego do czekających ich zdań zasobu informacji i umiejętności.

3. Fazy realizacji opracowanego projektu

Zgodnie z założeniami prezentowanego programu zadanie wybrania (wyselekcjonowania) wspomnianych liderów poszczególnych wsi spoczywałoby na specjalistach z Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Przed realizacją tego zadania powinni zapoznać się z teoretyczno-praktycznymi podstawami przewidywanych zadań, których ma dostarczyć szkolenie zorganizowane przez krakowskie Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie.

Celem tego szkolenia, opartego o najnowsze ustalenia psychologii społecznej i socjologii wsi, a także doświadczenia innych krajów europejskich, będzie wyposażenie doradców w wiedzę i umiejętności praktyczne potrzebne do dokonania wyboru kandydatów na lokalnych liderów programu oraz dostarczenie wskazówek, jak optymalnie realizować stojące przed nimi zadania.

Realizacja wymienionych założeń przebiegać będzie w trzech etapach:

- I. Przygotowanie doradców do dokonania wyboru liderów.
- II. Szkolenie doradców w zakresie możliwości skutecznego działania.
- III. Szkolenie liderów.

4. Omówienie ogólnych ram treściowych poszczególnych etapów

ETAP I

W etapie tym omówione zostaną następujące zagadnienia:

1. Z czego wynika i jak przebiega nasze działanie?

Temat ten obejmuje omówienie modelu funkcjonowania człowieka (człowiek w działaniu), a w szczególności: motywy podejmowania działań, fazy działania, efekty działania, sposoby wykorzystania efektów działań.

2. W jaki sposób właściwe informacje przyczyniają się do poprawy skuteczności działania?

Zawierają się tutaj następujące problemy: sposoby zdobywania i wykorzystywania informacji o ludziach i ich działaniach w różnych sytuacjach: źródła informacji o ludziach i ich działaniu, sposoby selekcji i uporządkowania informacji, sposoby wpływania na działanie innych ludzi w oparciu o posiadane informacje.

3. Kto i jak może organizować i koordynować działania różnych osób i grup w środowisku wiejskim?

Innymi słowy jest to temat przybliżający problem kierowania innymi, czyli wywiązywania się z ról przywódcy, menadżera i lidera. Obejmuje on: symulacje sytuacji kierowania, modele przywództwa, ocenę zdolności i umiejętności przywódczych, ocenę zdolności przyswajania nowych poglądów i sposobów działania, ocenę umiejętności radzenia sobie z sytuacjami trudnymi, rozpoznawanie i kształtowanie umiejętności społecznych, możliwości rozwiązywania konfliktów.

ETAP II

Jako, że wybór lokalnych liderów według wcześniej opracowanego i przyjętego modelu, naszym zdaniem, nie zapewnia automatycznie ich pełnych kompetencji, kolejnym krokiem programu jest poszerzenie możliwości i skuteczności ich działania. Temu celowi ma służyć cykl spotkań z doradcami, podczas których zostaną omówione i przepracowane zagadnienia wiążące się z kwestią właściwej realizacji zadań stojących przed poszczególnymi liderami. Doświadczenia nabyte przez doradców w tej fazie programu mają stanowić podstawę szkolenia liderów

w następnym etapie. W tym etapie, według nas, istotne będą następujące zagadnienia:

1. Jak doskonalić zdolności i umiejętności przywódcze?

W ramach tego tematu omówione zostaną: etapy stawania się liderem (warunki indywidualne, chęci, możliwości, zasoby, warunki zadania, zewnętrzne warunki działania), model efektywnego lidera - lista niezbędnych umiejętności, problem skutecznego kierowania zespołem ludzi.

2. Jak zachęcać ludzi do działania?

W tej części uczestnicy zapoznają się z metodami i sposobami motywowania do podejmowania nowych działań, a w szczególności z następującymi problemami: rozpoznawanie motywacji, przeciwdziałanie niechęci i apatii, budowanie i rozwijanie motywacji, czynniki motywujące.

3. Jak doskonalić umiejętności interpersonalne?

Temat ten obejmuje: ulepszanie form porozumiewania się z innymi, rozwijanie umiejętności rozładowywania napięcia psychicznego, pracę nad wytrwałością i konsekwencją (asertywnością) w realizacji własnych celów i innymi czynnikami warunkującymi dobry kontakt interpersonalny.

4. Jak rozwijać w sobie odporność na stres?

W ramach tego z kolei tematu uczestnicy szkolenia zapoznają się ze sposobami rozwijania odporności na stres związany z przejściowymi niepowodzeniami. Przedstawiony zostanie zarys psychologicznej teorii stresu z uwzględnieniem sposobów kształtowania umiejętności łagodzących nadmierny stres, takich jak adekwatna ocena sytuacji problemowej, ocena własnych możliwości (zasobów), adaptacyjne sterowanie poziomem mobilizacji zgodnym z sytuacją i własnymi zasobami.

Etap I i II realizowane będą w formie wykładów i ćwiczeń praktycznych indywidualnie angażowanych uczestników.

ETAP III

Głównym elementem etapu III będą spotkania przeszkolonych uprzednio doradców z grupami wybranych liderów, podczas których przekażą oni wiedzę i umiejętności zdobyte w etapie II programu lokalnym liderom. Aby ułatwić im to zadanie opracowany zostanie podręcznik obejmujący swym zakresem treści zajęć przeprowadzonych w ramach etapów I i II. Spotkania będą miały charakter wykładowo-ćwiczeniowy.

W ramach całościowej realizacji prezentowanego programu aktywizacji społeczno-gospodarczej mieszkańców wsi - w związku z utrzymaniem właściwej

jakości przedsięwzięcia - przewidujemy konieczność dokonywania okresowych podsumowań oraz ocen sposobu realizacji i skuteczności programu. Przez ocenę sposobu realizacji programu rozumiemy badanie opinii słuchaczy na temat merytorycznej i organizacyjnej strony szkolenia. Przez ocenę skuteczności rozumiemy badanie praktycznego wykorzystania umiejętności nabytych w czasie szkolenia.

5. Odniesienie zawartości merytorycznej programu do praktycznego przykładu

Jak można sobie wyobrazić praktyczną przydatność i zastosowanie w życiu codziennym, wiadomości i umiejętności nabytych dzięki uczestnictwu w proponowanym programie? Poniższy przykład ma zobrazować związek pomiędzy problematyką objętą ramami szkolenia a wymogami działania w konkretnych realiach życia. Przyjmijmy, że w jakimś określonym regionie Polski pojawili się ludzie, których nie zadawała ich dotychczasowe sposoby zarabiania na utrzymanie. Zmniejsza się zapotrzebowanie na ich pracę i pogłębiają się trudności ze sprzedażą tego, co się tradycyjnie do tej pory produkowało (tradycyjnie produkowanych towarów). W jaki sposób ludzie ci mogą starać się zmienić swoją sytuację?

Patrząc na problem od strony możliwości psychologicznych danych jednostek, pierwszą sprawą staje się brak własnej zgody na trwanie w dotychczasowej sytuacji oraz przekonanie, że można ją zmienić poprzez własne działanie na korzystniejszą. Warto w tym miejscu podkreślić rolę tzw. myślenia pozytywnego o wynikach podejmowanych działań i nie przywiązywanie wagi do pesymistycznych doświadczeń z przeszłości (na przeszłość nie można wpłynąć, zmienić możemy jedynie przyszłość!).

Kolejnym etapem zmiany swojego położenia jest zorientowanie się w sposobnościach jakich dostarcza najbliższe otoczenie. W związku z ekonomicznym charakterem zaistniałego problemu, wspomniana orientacja powinna dotyczyć niezaspokojonych potrzeb mieszkańców regionu (potrzeby wyznaczają konsumpcję, czyli wskazują dziedzinę usług i produktów, które można sprzedać). Biorąc pod uwagę, że żyjemy w okresie nieustannych przeobrażeń, z których wynikają wciąż nowe potrzeby dokonywania zmian na tzw. "własnym podwórku", wciąż możliwe jest obecnie doszukiwanie się lokalnych "braków". Może to być wznowienie wcześniej wykonywanej tradycyjnej działalności usługowej (jak np. kowalstwo), czy innej, przerwanej z powodu "przerostu" kosztów (z powodu nadmiernej biurokracji, marnotrawstwa itp.), albo też podjęcie się wykonywania usług, na które zapotrzebowanie powstało ostatnio (np. w związku z wzrostem ilości posiadanych przez mieszkańców samochodów). Może to być także wytwarzanie nowego produktu (np. elementów budowlanych z tworzyw sztucznych lub ho-

dowla nowej odmiany zwierząt czy roślin). Zatem, dzięki sprawnie przeprowadzonemu rozeznaniu wśród ludzi można ustalić, że rzeczywiście istnieją pewne potrzeby. Jednak, aby przejść do działań, należy jeszcze zapoznać się z zewnętrznymi warunkami przedsięwzięcia, czyli odpowiedzieć sobie na pytanie, kto może dostarczyć nam niezbędnych surowców lub materiałów, jakie istnieją sposoby finansowania danej działalności itd.

Większość tego typu przedsięwzięć wymaga najczęściej naszego współdziałania z innymi. Zatem następnym krokiem jest poszukiwanie i zjednywanie sobie ludzi zainteresowanych podjęciem takiej właśnie działalności. To poszukiwanie i motywowanie do współpracy, aby przyniosło oczekiwane rezultaty, powinno uwzględniać prawidłowości i specyfikę relacji międzyludzkich. Mamy tutaj na myśli sposoby przeciwdziałania niechęci i apatii, budowania motywacji, ukazywania różnorodnych korzyści związanych z wieloaspektowością złożonych przedsięwzięć, obniżania niepokoju i lęku przed niepowodzeniem itp. Może także powstać pytanie, kto z chętnych do współpracy najlepiej nadaje się do pokierowania przedsięwzięciem, a więc pojawiają się uwzględniane w proponowanym programie problemy sposobu oceny zdolności menadżerskich, modelu efektywnego kierowania i rozwijania umiejętności kierowniczych.

Kolejną sprawą ważną z punktu widzenia powodzenia rozpoczynanego przedsięwzięcia jest odpowiednie wykorzystanie posiadanego potencjału (zarówno zasobów rzeczowych jak i umiejętności i zdolności zaangażowanych osób), oraz połączenie i koordynacja podjętych działań (czyli ich organizacja), na które składa się odwaga i rozważa przy podejmowaniu decyzji, właściwy przydział zadań, kontrolowanie ich wykonania, odpowiedzialność itp. Trafny dobór osoby do funkcji jakie ma ona pełnić (czyli odpowiednio uwzględniony czynnik ludzki) jest niezwykle istotną zmienną wpływającą na jakość współpracy, realizowanych zadań i uzyskiwane efekty. Aby wszystkie wymienione w tym podrozdziale kroki działania były skuteczne, wymagają zastosowania umiejętności kontaktowania i porozumiewania się z innymi ludźmi (tzw. umiejętności interpersonalnych i społecznych), również przepracowywane i ćwiczone w ramach prezentowanego programu.

6. Uwagi końcowe

Podsumowując, chcielibyśmy podkreślić, że proponując powyższy program staramy się wyjść naprzeciw pewnej konieczności wynikającej z zachodzących wokół nas przemian. Przemiany te wiążą się zarówno ze zmianą sposobu funkcjonowania gospodarki państwa jako całości, jak i z wymogiem innego sposobu myślenia o dbałości o własne interesy, efektywności działania i naszej przydatności społecznej.

Wszyscy coraz dobitniej zdajemy sobie sprawę z tego, że zadawalający poziom życia w warunkach gospodarki rynkowej musi się wiązać ze szczególną aktywnością i plastycznością polegającą na dostosowywaniu się do nowych sytuacji oraz reagowaniu na zmiany i wyzwania dostrzegane we własnym otoczeniu. Podejmowanie różnorodnych zadań, zmiany działalności, czyli aktywizację o której piszemy, wymusza już obecnie samo życie, bez specjalnie opracowanych programów.

Naszym celem jest, poprzez zwrócenie uwagi na duże znaczenie udziału tzw. czynnika ludzkiego w procesie doświadczanych przeobrażeń, ułatwienie i przyspieszenie zarazem wyjścia z trudnej fazy przejściowej, z którą obecnie mamy do czynienia. Opierając się bowiem na wiedzy i doświadczeniach innych osób profesjonalnie zajmujących się problemami, na które się natykamy możemy korzystniej i skuteczniej inwestować naszą energię i pomysły.